

NATUUR IN DE STAD

Janette van Buuren

Natuur en cultuur worden gemakkelijk als elkaars tegenpolen beschouwd. Bij natuur denkt men dan aan spontane ontwikkeling van plant en dier. Natuurgebieden zijn plaatsen die niet of weinig door de mens zijn beïnvloed.

Kultuur daarentegen staat voor menselijk ingrijpen en in kultuurlandschappen domineert de mens.

In de meeste situaties is er geen sprake van een scherpe groen (natuur)- rood (cultuur) scheiding. Tal van soorten hebben zich namelijk in meer of mindere mate aangepast aan de mens. We noemen ze kultuurvolgers. Voorwaarden voor planten zijn een geschikt milieu en te kiemen en te groeien en voor dieren met name goede broedgelegenheid en voldoende voedsel. Dit artikel gaat in op het dierlijk leven in de stad.

Het is echter nauwelijks mogelijk om een opsomming te geven van alle dieren die in de stad kunnen leven.

We laten de dieren die met het blote oog nauwelijks zichtbaar zijn dan ook buiten beschouwing en beperken ons tot de ongewervelde dieren, de vogels en de zoogdieren. Interessant is het na te gaan hoe het voorkomen van deze diersoorten niet alleen samenhangt met het groen, maar ook met het steen in de stad en het beheer en onderhoud ervan.

Ongewervelde dieren

Hiertoe behoren ondermeer de insekten, spinachtigen, duizendpoten, schaaldieren, weekdieren en wormen. Insekten zijn er in een enorme verscheidenheid. Om daar wat systeem in aan te brengen worden insekten in orden onderscheiden. De-

ze hebben prachtige namen als franjevleugelige (trips), schildvleugelige (lieveheersbeestje), vliesvleugelige (bijen, wespen en mieren), tweevleugelige (vliegen en muggen) en schubvleugelige (vlinders). Deze laatste groep laat zich nog het makkelijkst herkennen. Bekende vlinders in de stad zijn de kleine vos, het koolwitje, de citroenvlinder, de wintervlinder, de eikebladroller en de bastaard satijnvlinder. Ook andere soorten als dagpauwoog, atalanta, hooibeestje en blauwtje kunnen we in de stad aantreffen als de bloemen waar ze graag de nektar uithalen maar aanwezig zijn.

Vele vlinders planten zich in Nederland voort. Sommige soorten zelfs in de stad. Rupsen van de kleine vos kun je verwachten op brandnetels. In sommige jaren is er een massaal optreden van de rups van de bastaard satijnvlinder. In het voorjaar kunnen deze dan jonge eikebomen nagenoeg kaal vreten en wanneer hun voedsel op is verhuizen ze naar elders. Ze kunnen dan zelfs de huizen binnenkomen. Dat kan heel vervelend zijn, want veel mensen zijn gevoelig voor de haren van deze rups. Aanraking veroorzaakt een sterke huid- en slijmvliesirritatie.

Een rups die speciale aandacht verdient is de metertorenkop. Fascinerend is het te zien hoe deze spanrups zich voortbeweegt. De dichter Van Geel heeft zo'n observatie haarscherp vastgelegd in bijgaand gedicht. De vlinder van deze rups, de peper- en zoutvlinder geldt als het voorbeeld van aanpassingen van soorten aan stedelijke milieus. Deze soort heeft een lichte en donkere vorm. Naarmate tijdens de industrialisatie van Engeland, de industriesteden steeds grauwer werden, ontstond er een selectie ten gunste van de donkere vorm. Bijen, wespen en hommels vormen een zeer belangrijke groep doordat zij voor kruis-

bestuiving van bloemen zorgen. In een volgend artikel zal op de bijen, het bijenhouden en bijenweiden in groenvoorzieningen nader worden ingegaan.

Zeer algemeen in tuinen en binnenplaatsen is het kleurrijke lieveheersbeestje. De larven en de kevers zijn echte rovers. Ze vernietigen grote aantallen bladluizen en in de tuin zijn ze voor de mens dan ook zeer nuttige dieren. De mieren gaan wat vriendelijker met de bladluizen om, ze eten ze niet op maar melken ze uit. De werksters bewerken de luizen met hun voorpoten en monddelen. De luizen reageren hierop met de productie van een druppel 'honingdauw', een suikerhoudende vloeistof.

Andere soorten ongewervelde dieren in de woonomgeving zijn wantens, vlooiën, vliegen, muggen, spinnen, pissebedden, miljoenpoten en duizendpoten. In opslagplaatsen en huizen worden kakkerlakken, vlooiën, zilvervisjes, mijten, hooiwagens en spinnen allen onder de verzamelnaam ongedierte gerekend.

Zij worden bestreden met alle mogelijke soorten vergif. De resultaten zijn echter tijdelijk en gering. Het massaal voorkomen van een bepaalde plant of een dier heeft vrijwel altijd te maken met een gebrek aan variatie in het milieu.

Vogels

Over het algemeen hebben de meeste vogelsoorten een territorium waarbinnen geen soortgenoten worden geduld. Vooral soorten die geen territorium hebben, maar gezamenlijk tijdelijke voedselbronnen kunnen benutten, hebben zich ontwikkeld tot stadsvogels: kapmeuwen, spreuwen, kauwen en roeken, houtduiven en turkse tortels zijn echte kultuurvolgers en hebben ook gezamenlijke

Appingedam

slaapplaatsen. Degene die vlakbij zo'n spreuwen slaapplaats woont - de singels in de stad Groningen worden vaak uitgekozen - zal niet erg gelukkig zijn met de herrie en de uitwerpselen van zo'n groep. Maar wie deze intelligente vogels beter bekijkt zal zonder meer van hun boeiend gedrag kunnen genieten.

Aan veel vogels bieden gebouwen een uitstekende broedgelegenheid. Veel stadsvogels maken een dankbaar gebruik van dakranden, holten, schoorstenen en losse dakpannen. Gierzwaluw, huiszwaluw en huismus zijn allen wel bekend. Minder bekend is de zwarte roodstaart. Deze zomervogel, die van april tot september in de stad is waar te nemen, komt in Nederland uitsluitend voor in de bebouwde omgeving. In de stad Groningen zijn vooral de nieuwbouwwijken en hoge gebouwen als flats, kerken en fabrieken in trek. Maar ook midden in de stad op de hoge gebouwen aan de Vismarkt is deze soort waargenomen. Van oorsprong is de zwarte roodstaart een vogel van rotsen en kliffen. Hoge gebouwen en wijken in aanbouw hebben de plaats van rotswanden ingenomen. In de stad zoekt iedere soort een plek die overeenkomt met zijn biotoop. Zo vinden we in de wat oudere buurten vooral spreuwen en huismussen. Naarmate de buurten groener zijn (tuinen en parken) komen er meer turkse tortels, merels en zangvogels als fitis, tjiftjaf, koolmees, pimpelmees, roodborst en winterkoning voor. In de winter zijn er opvallend veel groenlingen. De vele besdragende bomen en struiken zijn dan voor de vogels een belangrijke voedselbron.

In de stadsvijvers met enige begroeiing zijn verschillende watervogels te vinden als wilde eend, waterhoen, meerkoet en knobbelzwaan. In de vijvers van het Stadspark in

SPANRUPS

*Een oog, een lus, een hoge rug,
een onaanzienlijk takje vlees
dat lopend op zijn stenen stokt.*

*Een reuzenrad in miniatuur,
een viadukt, een ereboog,
zo vordert hij op weg naar groen.*

*Als iemand uit het midden leeft
dan hij, hij heft zijn lichaam op,
zijn houten huid kan op zijn kop*

*en op zijn achterbenen staan,
hij boogt op stilstand en hij hoopt
voor lijnrecht door te kunnen gaan.*

Chr. J. van Geel

*Uit: Dierenalfabet 1978, Van Oorschot
Amsterdam.*

Groningen kun je zelfs de kuifeend, berg-eend en reiger aantreffen. Stadsparken bieden trouwens door een gevarieerde begroeiing en 'bosranden' een grote rijkdom aan vogelsoorten. Zo herbergt het Stadspark naast bovengenoemde zangvogels nog soorten als ringmus, sijsje, vink, goudhaantje, kneu, zanglijster en koperwiek.

Zoogdieren

De zoogdieren in de stad die een belangrijke plaats innemen voor de mens zijn natuurlijk onze huisdieren.

Honden en katten zijn in grote getale in de stad te vinden met alle problemen van dien. Hondepoep en krolse katers lijken we voor lief te moeten nemen. De grotere zoogdieren

als paarden, ponies, schapen en geiten zijn met name aan de rand van de stad of in de parken bij de kinderboerderij te vinden. Vroeger hadden paarden en ponies nog een functie bij het vervoer in de stad. Het paard van de groenteboer, de schillenboer en de paarden voor de koets verlevendigden het stadsbeeld.

Ook de kleinere zoogdieren zijn afhankelijk van de mens. De huismus, de bruine rat en de zwarte rat profiteren van de dekking (verwarmde huizen, fabrieksgebouwen, pakhuizen) en van onze voedselvoorraden en vuilnisbelten. Zwarte ratten zijn uitstekende klimmers. In de stad kunnen ze aan de buitkant van de flats omhoogkomen en zo de vuilniszakken op de balkons doorzoeken. Een vrij algemeen zoogdier is de egel: vooral in wat groenere wijken komen ze veel voor, ondanks het feit dat er zoveel door het verkeer worden gedood. Ze voeren zich met insecten, wormen ed., maar ook met het door de mensen 'verstreckte' voer.

In stadsparken komen eekhoorns en konijnen nogal eens voor. Een heel aparte groep vormen de vleermuizen, vliegende zoogdieren die ook in steden regelmatig te zien zijn. De meest voorkomende soorten zijn de gewone grootvleermuis en de dwergvleermuis. Alle bij ons voorkomende soorten voeren zich met insecten, vooral nachtvlinders. Het gaat helaas slecht met de vleermuizen in ons land. Door vergiftiging met bestrijdingsmiddelen (eten van vergiftigde insecten), het vernielen van hun zomer- en winterverblijven (holle bomen, mergelgroever, afbraak van oude gebouwen, opvullen van spouwmuren), en door gebruik van houtkonserveringsmiddelen op hun slaapplaatsen is hun aantal de laatste jaren sterk afgenomen. Sinds 1973 behoren ze dan ook tot de wettelijke beschermde inheemse dieren.

"Stille" zijde Vismarkt te Groningen

Inrichting, beheer en onderhoud

Uit het bovenstaande krijgen we een beeld van de dierlijke bewoners van de stad en de biotopen waarin ze voorkomen.

Sommige dieren vinden we nuttig, anderen zijn schadelijk en worden als ongedierte bestreden.

Sommige soorten willen we meer in de stad zien, anderen proberen we uit te bannen. In het algemeen zal daarbij gestreefd moeten worden naar meer variatie in de omgeving. Gevarieerde bebouwing met allerlei soorten dakbedekking, holten, overhangende ran-

den, brede vensters, open nokpannen, lichtgaten, balkons, hoog- en laagbouw. Groengebieden en groenstroken met een duidelijke structuur van kruidlaag, struiklaag en boomlaag. Hoge en lage bomen, open en gesloten bosjes, met en zonder waterpartijen, ruige overhoekjes en moerassige oevers.

In de stad zitten we met een bestaande groenstructuur en een bepaald daarop afgestemd beheer en onderhoud.

In deze tijd van bezuinigingen gaan er vele stemmen op om het beheer van groenvoorzieningen goedkoper te maken door een andere inrichting, beheer en onderhoud.

Naast economische motieven kunnen ook wijzigingen in de recreatieve functie van groenvoorzieningen aanleiding geven tot verandering. Zo zijn er in veel steden groenvoorzieningen waar de inrichting niet meer voldoet aan de vraag of waar tekorten zijn aan groen. Dan zijn er in principe mogelijkheden voor het ontwikkelen van meer natuur in de stad.

De gemeente Groningen heeft de recreatieve functies van de stad onderzocht en een groenplan ontwikkeld waarbij onder meer een verbetering van de totale groenstructuur wordt nagestreefd. Hoewel dit is opgezet met het idee een betere leefomgeving voor de stadgers te creëren biedt het plan goede mogelijkheden voor het ontwikkelen van een grotere rijkdom en variatie aan planten en dieren. In een volgend artikel zal hierop nader worden ingegaan. Daarbij bekijken we tevens welke alternatieve onkruidbeheersmogelijkheden er zijn voor bestaande groenstructuren en welke mogelijkheden er zijn voor een biologische bestrijding van plagen.

Literatuur

- 1 Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, 1981 Natuur in de stedelijke omgeving. Staatsuitgeverij, Den Haag.
- 2 Instituut voor Natuurbeschermingseducatie, 1981. Groen Groningen. Gemeentedrukkerij Groningen.
- 3 Bottema S., 1980. Positieve invloed van de mens op de natuur. Noorderbreedte 4e jaargang no. 4.